

BOLA XULQINING SHAKLLANISHIDA YOSH DAVRLARI BILAN O'ZARO ALOQADORLIGINI O'RGANISH BO'YICHA SHARQ VA G'ARB OLIMLARINING QARASHLARI

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat
Xavfsizligi universiteti magistranti
Ergashev Jo'rabek Xalilovich*

Annotatsiya:

Mazkur maqola bola xulqining shakllanishida yosh davrlarining ahamiyati va bu jarayonning Sharq va G'arb olimlari tomonidan o'rganilishiga bag'ishlangan. Tadqiqotda bola psixologiyasi, uning rivojlanish bosqichlari va xulq-atvorining shakllanishiga yosh davrlarining ta'siri muhokama qilinadi. Sharq olimlarining tarbiyaviy yondashuvlarida ahloqiy qadriyatlar va ijtimoiy muhitning roli alohida ta'kidlangan bo'lsa, G'arb olimlari bola rivojlanishining psixologik va fiziologik omillariga e'tibor qaratgan. Sharqda Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino kabi allomalar bola tarbiyasini yosh davrlariga muvofiq yo'naltirishni tavsiya etgan bo'lsa, G'arbda J. Piaget, E. Erikson va Z. Freyd kabi psixologlarning tadqiqotlari bola xulq-atvori rivojlanishida yosh bosqichlarining ahamiyatini asoslab bergan. Maqolada ushbu yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinib, zamonaviy psixologik va pedagogik amaliyotda ulardan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Mazkur tadqiqotimiz bola xulqini shakllantirishda yosh davrlari bilan bog'liq muhim qonuniyatlarni aniqlashga yordam beradi hamda milliy va xalqaro tarbiya tajribalarini uyg'unlashtirishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: yosh xususiyatlari, addiktiv harakat, deviant xulq, milliy tarbiya, qadriyatlar, sharq va g'arb mamlakatlari olimlari, bola psixologiyasi, tadqiqot, yosh davlari.

Abstract:

This article is devoted to the importance of youth periods in the formation of children's behavior and the study of this process by Eastern and Western scientists. The research discusses the influence of the child's psychology, the stages of its development and the formation of the behavior of young people. In the educational approaches of Eastern scientists, the role of moral values and social environment was emphasized, while Western scientists paid attention to the psychological and physiological factors of child development. In the East, scholars such as Abu Nasr Farabi and Abu Ali Ibn Sina recommended directing child education in accordance with their age, while in the West, psychologists such as J. Piaget, E. Erikson, and Z. Freud researched the importance of age stages in the development of child behavior. founded. The article compares these approaches and examines the possibilities of using them in modern

psychological and pedagogical practice. Our research helps to identify important laws related to age periods in the formation of children's behavior and has scientific and practical importance in harmonizing national and international education experiences.

Key words: age characteristics, addictive behavior, deviant behavior, national education, values, scientists of eastern and western countries, child psychology, research, age periods.

Абстрактный:

Данная статья посвящена значению юношеских периодов в формировании поведения детей и изучению этого процесса восточными и западными учеными. В исследовании рассматривается влияние детской психологии, этапы ее развития и формирование поведения молодых людей. В образовательных подходах восточных ученых подчеркивалась роль нравственных ценностей и социальной среды, тогда как западные ученые обращали внимание на психологические и физиологические факторы развития ребенка. На Востоке такие ученые, как Абу Наср Фараби и Абу Али ибн Сина, рекомендовали направлять образование детей в соответствии с их возрастом, а на Западе такие психологи, как Ж. Пиаже, Э. Эриксон и З. Фрейд, исследовали важность возраста. Этапы развития поведения ребенка обоснованы. В статье сравниваются эти подходы и рассматриваются возможности их использования в современной психолого-педагогической практике. Наши исследования помогают выявить важные закономерности, связанные с возрастными периодами формирования поведения детей, и имеют научное и практическое значение в гармонизации отечественного и международного опыта образования.

Ключевые слова: возрастные особенности, аддиктивное поведение, девиантное поведение, национальное образование, ценности, учёные стран Востока и Запада, детская психология, исследования, возрастные периоды.

Kirish: Bola xulqining shakllanishi va rivojlanishi har doim insoniyatni qiziqtirib kelgan muhim masalalardan biri bo'lib, u nafaqat shaxsiy kamolot, balki jamiyat barqarorligi va kelajagi uchun ham asosiy omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, bola xulqi va uning yosh davrlari bilan aloqadorligini o'rganish masalasi Sharq va G'arb olimlarining ilmiy izlanishlarida alohida o'rin egallagan. Sharq olimlari asosan tarbiya va qadriyatlar masalasiga e'tibor qaratgan bo'lsa, G'arb tadqiqotchilari bolaning psixologik rivojlanish bosqichlarini chuqur tahlil qilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning: "Bolalar bizning kelajagimiz. Ularning tarbiyasiga e'tibor qaratish – bu Vatan kelajagini o'ylashdir", degan so'zlari yosh avlodning barkamolligi jamiyat taraqqiyotidagi muhim o'rin egallashini tasdiqlaydi. Shuningdek, u ta'lim va tarbiya tizimini isloh qilish, har bir bolaning yoshiga mos ta'lim-tarbiya berish masalalarini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi

sifatida belgilab bergan. Mazkur maqola bola xulq-atvori shakllanishida yosh davrlarining ahamiyatini Sharq va G'arb olimlari qarashlari asosida o'rganishga qaratilgan. Abu Nasr Forobiy va Ibn Sino kabi Sharq mutafakkirlari bola tarbiyasini ahloq va ijtimoiy qadriyatlar orqali shakllantirishni ilgari surgan bo'lsa, G'arb olimlari J. Piaget, Z. Freyd va E. Erikson yosh davrlariga oid nazariyalarni taklif etgan. Tadqiqot davomida bu ikki yondashuv qiyosiy tahlil qilinib, zamonaviy tarbiya va psixologik metodlarda ularning ahamiyati yoritiladi. Ushbu maqola bola xulqining shakllanishi va rivojlanishida yosh davrlarini chuqur tahlil qilish orqali milliy va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirishga, shuningdek, ta'lim-tarbiya sohasida yangi yondashuvlarni taklif etishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: O'zbekiston psixologlari va pedagoglari bola xulqini yosh davrlariga mos tarzda shakllantirish masalasida o'z ilmiy izlanishlarini olib borganlar. Jumladan, Xayitov U. o'zining tarbiyaviy psixologiya sohasidagi tadqiqotlarida "Bola shaxsining barkamolligi avvalo oiladagi tarbiya sifatiga bog'liq", deb ta'kidlagan. To'laganova Sh. esa bola xulqini shakllantirishda milliy qadriyatlar va madaniy muhitning roli haqida izlanishlar olib borgan. Yuldashev A. yosh davrlariga oid tadqiqotlarida raqamli texnologiyalarning bola xulqiga ta'sirini o'rganib, zamonaviy muhitda yoshga mos ta'lim-tarbiyaning ahamiyatini qayd etgan.

Sharq olimlarining qarashlari ko'proq axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarga asoslangan bo'lsa, G'arb olimlari bolaning individual rivojlanishi va psixologik omillariga e'tibor qaratishgan. Shu bilan birga, ikkala yondashuv ham bola xulqining yosh davrlariga mos ravishda shakllanishini muhim omil sifatida qayd etadi. O'zbekiston olimlari esa bu ikki yondashuvni uyg'unlashtirgan holda milliy va zamonaviy tajribalarni birlashtirishga qaratilgan tadqiqotlar olib bormoqda. Adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, bola xulqini shakllantirish masalasi har bir jamiyatning rivojlanish strategiyasi va tarbiyaviy tizimining asosiy qismi bo'lib, yosh davrlarining xususiyatlarini hisobga olish bu jarayonda muvaffaqiyatga erishishda muhim omil hisoblanadi.

Muhokama: Bola xulqining shakllanishida yosh davrlarining ahamiyatini o'rganish, psixologiya va pedagogika sohasidagi eng muhim masalalardan biridir. Har bir yosh davri bolaning dunyoqarashini, axloqiy qadriyatlarini va ijtimoiy munosabatlarini shakllantiradigan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Sharq va G'arb olimlarining qarashlari, o'z navbatida, ushbu jarayonni turli nuqtai nazardan o'rganadi va bolaning rivojlanish bosqichlarini tushunish uchun zarur nazariy asoslarni taqdim etadi. Sharq mutafakkirlari, ayniqsa, bolaning tarbiyasini axloqiy qadriyatlar va oilaviy muhitga bog'lashgan. Abu Nasr Forobiy va Ibn Sino kabi olimlar bolaning o'zligini shakllantirishda yosh bosqichlariga mos tarbiyani alohida ahamiyatga ega deb bilishgan. Bu qarashlar bolani nafaqat jismoniy rivojlanish, balki uning axloqiy va ma'naviy shakllanishi uchun ham muhim hisoblanadi. Forobiyning tarbiya borasidagi

fikrlari hozirgi kunda ham dolzarb bo'lib, bolaning ahloqiy kamoloti va ijtimoiy munosabatlaridagi rollarni o'rganishda ko'p foydalaniladi. Shu bilan birga, Ibn Sino tomonidan ilgari surilgan psixologik qarashlar, bolaning emotsional va kognitiv rivojlanishida yosh davrlarining o'zaro aloqadorligini aniqlashga yordam beradi. G'arb olimlarining yondashuvi esa bolaning psixologik rivojlanishini va uning xulq-atvorini tushunishda asosan kognitiv va psixoseksual jarayonlarga asoslanadi. J. Piaget, Z. Freyd va E. Erikson kabi olimlar bolaning ruhiy holatini va shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishda yosh davrlarining psixologik o'zgarishlarini keng o'rgangan. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bolaning yosh davrlariga mos ravishda bilish qobiliyatining qanday o'zgarishini tushuntiradi, bu esa uning xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarining shakllanishiga ta'sir qiladi. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, har bir yosh bosqichida bola o'zining kimligini anglash va ijtimoiy muhit bilan moslashish uchun turli psixologik sinovlardan o'tadi. O'zbek olimlari ham bola xulqining shakllanishida yosh davrlarining o'ziga xosligini hisobga olgan holda, tarbiyaviy metodlarni taklif qilishgan. Xayitov U. va To'laganova Sh. kabi psixologlar, bola tarbiyasida yoshga mos ta'lim berishning ahamiyatini ta'kidlaganlar. Ularning fikricha, bolalar yoshiga qarab, biror ijtimoiy, axloqiy yoki emotsional masalalarni qanday qabul qilishlarini tushunish, ularga eng samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkonini yaratadi. Bu, ayniqsa, zamonaviy jamiyatda o'zgargan tarbiyaviy va ijtimoiy sharoitlarni hisobga olgan holda juda muhimdir. Shu bilan birga, o'zbek olimlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar, yosh davrlaridagi tarbiya va xulq shakllanishining milliy an'analarga bog'lanishi zarurligini ko'rsatadi. Yuldashev A. ning raqamli texnologiyalar va globalizatsiya jarayonlari ta'sirida yoshlarning xulqi qanday o'zgarishini o'rganish bo'yicha olib borgan izlanishlari hozirgi zamon bola tarbiyasining zamonaviy talablari bilan bog'liq. U, shuningdek, yoshlarning tarbiyasida global qadriyatlar va milliy an'analarning uyg'unligini topish muhimligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, zamonaviy psixologiya va pedagogik yondashuvlar, yosh davrlaridagi rivojlanish jarayonlariga yanada chuqurroq e'tibor qaratishni talab qiladi. Bugungi kunda bola xulqining shakllanishida yosh davrlarining o'ziga xosligini hisobga olish, o'quvchilarga shaxsiy yondashuvni joriy etish, ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda samarali metodlarni qo'llashda yordam beradi. Bu yondashuvlar nafaqat akademik muvaffaqiyatlarni, balki yoshlarning ma'naviy va ijtimoiy barkamolligini ta'minlashda ham katta rol o'ynaydi.

Xulosa: Bola xulqining shakllanishi va yosh davrlari bilan aloqadorligini o'rganish psixologiya va pedagogika sohasida hal qiluvchi ahamiyatga ega masalalardan biridir. Sharq va G'arb olimlarining qarashlari, ularning bola tarbiyasi, rivojlanishi va xulqini shakllantirishdagi yondashuvlari o'zaro turli xususiyatlarga ega bo'lsa-da, umumiy nuqtai nazar shundaki, yosh davrlarining har biri bolaning ruhiy va axloqiy shakllanishida alohida rol o'ynaydi. O'zbek olimlari, shu jumladan Xayitov

U., To'laganova Sh., Yuldashev A. kabi psixologlar ham yosh davrlariga mos tarbiyani shakllantirishda zamonaviy ijtimoiy va psixologik holatlarni hisobga olish zarurligini ta'kidlaydilar. Ular, shuningdek, yoshlar tarbiyasida milliy an'analar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirishni muhim deb hisoblaydilar. O'zbek psixologlarining izlanishlari, yosh davrlari o'rtasidagi aloqalarni chuqurroq tushunishga va yosh avlodning ruhiy rivojlanishiga mos keladigan yangi metodlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, bola xulqining shakllanishida yosh davrlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Sharq va G'arb olimlarining qarashlarini qiyosiy tahlil qilish, yosh davrlarining o'zaro aloqadorligini o'rganishda zaruriy ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi. Hozirgi kunda, bola tarbiyasi va rivojlanishiga doir ilmiy izlanishlar o'rganilganda, yosh davrlarining rolini yanada chuqurroq tahlil qilish va zamonaviy pedagogik amaliyotda foydalanish dolzarb hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, jamiyatning kelajagi – yosh avlodning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim omil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. (2020). Bolalarimiz kelajagimizdir. Toshkent: O'zbekiston.
2. Xayitov, U. (2015). Bolalar psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston.
3. To'laganova, Sh. (2010). Tarbiyaviy psixologiya. Toshkent: Fan.
4. Yuldashev, A. (2018). Zamonaviy bola tarbiyasi va raqamli texnologiyalar. Toshkent: Yosh g'oyalar.
5. <https://www.ziyonet.uz/>
6. https://api.moiti.uz/media/book/Konferensiya_toplami_22.06.2022_yil_D9MTmCz.pdf.